

Economische groei in internationaal perspectief

Th.C.M.J. van de Klundert en A.B.T.M. van Schaik*

In 1973 is een opmerkelijke trendbreuk opgetreden in het groeiproces van veel geïndustrialiseerde landen. De traditionele groeitheorie kan hiervoor geen afdoende verklaring bieden. Met behulp van een nieuwe visie op economische groei kan worden aangetoond dat het grootste deel van de groeivertraging na 1973 niet is te wijten aan afnemende investeringsmogelijkheden en dat een hoger groeipad mogelijk blijft. Ook voor Nederland biedt deze conclusie reden voor optimisme over de groeikansen in de jaren negentig.

De laatste jaren is sprake van een hernieuwde belangstelling voor de theorie van de economische groei, die eerder in de jaren zestig een hoogtepunt kende. De opleving van de interesse voor de groeitheorie heeft zonder twiifel te maken met de opmerkelijke trendbreuk in het groeiproces in vele landen omstreeks 1973. In figuur 1 is dit voor de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Japan en Nederland geïllustreerd. De produktiviteit neemt vanaf 1973 in een lager tempo toe dan in de kwart eeuw daarvoor. Bovendien blijkt dat het produktiviteitsniveau in de andere landen steeds dichterbij de VS komen te liggen van het produktiviteitsniveau in de VS. Opvallend is in dit verband de uiterst geringe produktiviteitsontwikkeling in de VS, die tot allerlei speculaties over mogelijke oorzaken heeft geleid. Deze produktiviteitspuzzel kan echter niet worden losgekoppeld van het groeivraagstuk in breder verband. Het is wenselijk de aandacht te concentreren op de nieuwe groeitheorie.

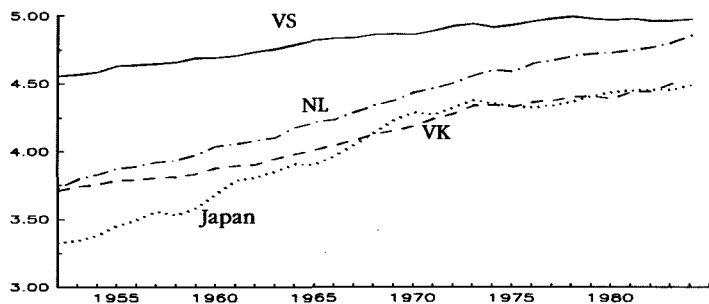
Dit artikel behandelt de oorzaken van de groeivertraging vanuit het perspectief van de theorie die eind jaren tachtig door M.F. Scott is ontwikkeld¹. Deze auteur concludeert dat de groeivertraging in de VS, Japan en het VK voor circa driekwart is toe te schrijven aan factoren die specifiek zijn voor de ja-

ren na de trendbreuk en voor slechts een kwart aan een fundamentele vermindering van de investeringsmogelijkheden. Wij zullen hier nagaan of deze conclusie ook voor de Nederlandse economie kan worden getrokken. Het artikel mondt uit in een behandeling van de intrigerende kwestie of de economische groei in ons land zou kunnen terugkeren naar het hoge niveau van de jaren zestig.

De nieuwe groeitheorie

In de nieuwe groeitheorie worden verklaringen gegeven voor de technische ontwikkeling. Dit is een vooruitgang in vergelijking met de neoklassieke groeitheorie uit de jaren zestig waarin de technologische ontwikkeling als een exogene trend in de produktiefunctie zit. Bij de verklaring van de groei figureerde deze component als het onverklaarde residu. De nieuwe groeitheorie kent verschillende varianten. In sommige studies wordt de technologische ontwikkeling geassocieerd met 'economies of scale' op industrieel niveau, maar niet op het niveau van de onderneming, zodat de veronderstelling van volledige mededinging kan worden gehandhaafd². Andere auteurs leggen in navolging van Arrow de nadruk op diverse leerprocessen, die op zich beschouwd ook weer tot schaalvoordelen leiden³. Tegenover deze theorieën, die van bepaalde automatiseringen uitgaan, staat de gedachte dat technologi-

Figuur 1. De naoorlogse produktiviteitsontwikkeling

Bron: M.F. Scott, *A new view of economic growth*, Oxford, 1989; cijfers voor Nederland berusten op eigen onderzoek.

* De auteurs zijn hoogleraar aan de Economische Faculteit van de Katholieke Universiteit Brabant. Een uitgebreidere versie van dit artikel is op aanvraag verkrijgbaar.

1. M.F. Scott, *A new view of economic growth*, Oxford, 1989.

2. Zie P.M. Romer, Increasing returns and long-run growth, *Journal of Political Economy*, jg. 94, 1986, blz. 1002-1037.

3. K.J. Arrow, The economic implications of learning by doing, *Review of Economic Studies*, jg. 29, 1962, blz. 155-173. Zie bij voorbeeld J.E. Stiglitz, Learning to learn, localized learning and technological progress, in: P. Dasgupta en P. Stoneman (red.), *Economic policy and technological performance*, Cambridge University Press, 1987.

sche ontwikkeling in welke vorm dan ook offers vraagt. De kosten van scholing, uitgaven voor R&D, reclamebudgetten en wat dies meer zij worden in verband gebracht met de technologische expansie⁴. De neoklassieke groeitheorie wordt in deze gedachtegang aangevuld met een groeimotor, die een verband weergeeft tussen de (endogene) technische ontwikkeling en de daarvoor benodigde inputs⁵. Kenmerkend voor al deze theorieën van overwegend Amerikaanse oorsprong is dat de productiefunctie centraal blijft staan. Het oude onderscheid tussen een beweging langs deze functie en een verschuiving van de functie zelf wordt aldus gehandhaafd. M.F. Scott laat dit idee vallen. In zijn visie is elke investering vernieuwend en schept op zijn beurt weer de condities voor verdere innovaties. Het is niet nodig onderscheid te maken tussen specifiek op de technologische ontwikkeling gerichte consumptie-offers en uitgaven die dienen om bekende en bestaande processen te dupliceren. Dat is eigenlijk 'een pot nat'. Voor deze visie valt veel te zeggen, al zullen velen moeite hebben het stokoude paard van de productiefunctie op stal te laten staan. In de analyse van Scott wordt de productiefunctie vervangen door een functie, die het in beginsel niet-lineaire verband weergeeft tussen de bruto-investeringsquote (s), de groei van de productiecapaciteit (g) en de procentuele stijging van de genormaliseerde werkgelegenheid waarbij rekening wordt gehouden met kwaliteitsveranderingen van arbeid (a):

$$s = F(g, a) \quad (1)$$

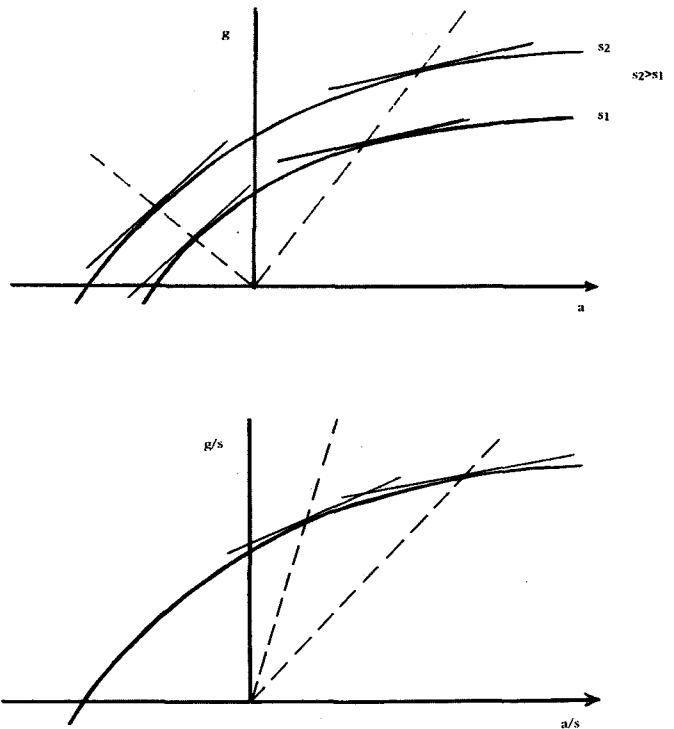
Deze relatie geeft aan dat consumptie moet worden opgeofferd om groei te realiseren, waarbij de investeringsquote weergeeft in welke mate dat gebeurt. Bij een gegeven niveau van de investeringsquote bestaat een keuze uit verschillende projecten. Dit is in figuur 2a geïllustreerd.

In de figuur zijn twee curven getekend. Elke curve beschrijft het keuzemenu voor een gegeven investeringsquote. Verschuivingen langs de curve worden bepaald door de groei-strategie, die ondernemers volgen. Bij defensieve investeringen worden projecten in het ZW-gebied van de figuur geselecteerd. Deze worden gekenmerkt door een relatief hoge mate van arbeidsbesparing (lage a) en een relatief lage groeivoet van de productiecapaciteit (lage g). Relatief offensieve investeringen vinden we in het NO-gebied. Hierbij horen relatief hoge groeivoeten van productiecapaciteit en werkgelegenheid. De curves hebben een concaaf verloop, zodat de marginale substitutievoet (dg/da) afneemt. Verschuivingen van de curve zijn een kwestie van groei-intensiteit. Zoals blijkt leidt een groter consumptieoffer (een hogere s) in het algemeen tot een hogere groei. De curves kunnen derhalve worden opgevat als contourlijnen van vergelijking (1).

We gaan er nu eenvoudshalve van uit dat er sprake is van constante meeropbrengsten bij vergroting van de investeringsquote. In dit geval kan vergelijking (1) zowel links als rechts worden gedeeld door s . Na herschrijving resulteert:

$$g/s = q F(a/s, 1/q) \quad (2)$$

Dit is de groeimogelijkheidscurve ofwel IPC (Investment Programme Contour), die in het werk van Scott centraal staat. Zoals in figuur 2b is geïllustreerd heeft

Figuren 2a en 2b. De groeimogelijkheidscurve

de IPC dezelfde vorm als de contourlijnen in figuur 2a. Het symbool q duidt op een parameter die door de auteur de radius van de IPC wordt genoemd. Deze meet twee verschillende effecten. In de eerste plaats meet de radius het effect van afnemende meeropbrengsten uit de omvang van de investeringsquote. Als de investeringsquote toeneemt worden minder winstgevend investeringen toegevoegd aan het investeringsprogramma van de ondernemer. Derhalve verschuift het zwaartepunt van het investeringsprogramma naar de oorsprong en zullen de groeivoeten van productiecapaciteit en werkgelegenheid per eenheid investering lager worden. De radius van de IPC wordt dan kleiner. In de tweede plaats meet de radius het effect van uitbreiding of contractie van de investeringsmogelijkheden, die in het algemeen wordt veroorzaakt door factoren die buiten het model om werkzaam zijn. Een voorbeeld hiervan is het verschijnsel van inhaal-groei ('catch-up'), dat te maken heeft met het dichten van de produktiviteitskloof tussen de VS enerzijds en de rest van de wereld anderzijds. Bij een zelfde investeringsquote in bij voorbeeld Japan en de VS zal de radius in Japan waarschijnlijk groter zijn dan in de VS, omdat Japan de Amerikaanse methoden relatief goedkoop kan imiteren. Zoals we nog zullen zien speelt deze maatstaf voor de investeringsmogelijkheden in de empirische implementatie van de IPC een belangrijke rol.

4. Zie R.E. Lucas jr., On the mechanics of economic development, *Journal of Monetary Economics*, jg. 22, 1988, blz. 3-42 en R.G. King en S. Rebelo, Public policy and economic growth: developing neoclassical implications, *Journal of Political Economy*, jg. 98, 1990, blz. S126-S150.

5. Voor een overzicht: Th. van de Klundert, *The ultimate consequences of the new growth theory; an introduction to the views of M.F. Scott*, CentER Discussion Paper, nr. 9054, Tilburg, augustus 1990.

Land	Verenigde Staten		Japan		Verenigd Koninkrijk		Nederland		
	48/73	73/85	61/73	73/84	64/73	73/85	50/73	73/87	
Feitelijke cijfers:									
g	(1)	3,4	2,4	8,9	3,1	2,7	0,6	4,6	1,7
a	(2)	1,6	2,3	3,5	1,7	-1,2	-1,1	0,8	-0,6
g-a	(3)	1,8	0,1	5,4	1,4	3,9	1,7	3,8	2,3
s	(4)	14,2	16,3	31,8	25,8	19,4	18,2	21,0	16,7
cu	(5)	1	1	0,45	0,55	0,48	0,56	0,55	0,75
Radius van IPC: q									
(6)	(6)	2,65	0,66	3,48	1,20	3,76	1,62	3,52	2,62
Effect op g van:									
s	(7)	2,0	2,2	4,4	3,5	2,7	2,5	2,9	2,3
a	(8)	1,4	2,0	3,1	1,6	-1,1	-1,0	0,7	-0,6
cu	(9)	0	0	1,4	0,8	0,8	0,6	0,7	0,3
Totaal	(10)	3,4	4,2	8,9	5,9	2,4	2,1	4,3	2,0
Residu	(11)	0	-1,8	0	-2,8	0,3	-1,5	0,3	-0,3

Tabel 1. De groei voor en na 1973

Empirische implementatie

Een belangrijke vraag die Scott zich stelt is of er één IPC bestaat, die algemeen geldig is. Het is dan zaak de IPC empirisch te schatten op basis van waarnemingen, die op verschillende perioden en op verschillende landen betrekking hebben. Het grootste gedeelte van het datamateriaal heeft betrekking op de VS (vanaf 1888), Japan (vanaf 1884) en het VK (vanaf 1855). De schattingen gaan tot 1973, hetgeen de auteur de gelegenheid geeft de groeivertraging vanaf 1973 met behulp van de gevonden IPC nader te analyseren.

Gekozen wordt voor de volgende (lineaire) benadering van de IPC:

$$g = \alpha a + \beta qs \quad (3)$$

Bij het schatten van deze vergelijking dient rekening te worden gehouden met allerlei factoren die specifiek zijn voor de landen en perioden uit de steekproef. Een belangrijke factor is de produktiviteitskloof tussen de rest van de wereld en de VS en de inhaalgroei die daarvan het gevolg kan zijn. Scott heeft deze kloof voor elk land berekend en het resultaat als 'catch-up'-variabele (cu) aan de data toegevoegd. Deze inhaalfactor is altijd 1 voor de VS, en dus kleiner dan 1 voor de andere landen. De favoriete uitkomst voor de IPC luidt:

$$g = 0,9a + 0,05s + 0,08Ds - 0,05Ds(\log)cu \quad (4)$$

(8,1) (2,0) (3,6) (-3,2) $R^2 = 0,96$

De getallen tussen haakjes zijn t-waarden. De dummy-variabele (D) heeft de waarde 1 voor de perioden na de tweede wereldoorlog en de waarde 0 voor de perioden daarvoor. Vermenigvuldigd met de inhaalfactor brengt deze dummy de hypothese tot uitdrukking dat de inhaalgroei pas na de oorlog goed op gang is gekomen.

Hiervoor zijn de volgende argumenten te geven⁶. In de eerste plaats waren verschillende landen vóór 1940 nog weinig geïndustrialiseerd, terwijl ook de maatschappelijke vaardigheden (social capability) voor inhaalgroei ontbraken. In de tweede plaats stemden de economische karakteristieken van een groot aantal achterblijvers niet of nauwelijks overeen met die van de koploper (kapitaal-intensieve productie op grote schaal). In de derde plaats was

de Grote Depressie in de jaren dertig een slechte voedingsbodem voor een brede internationale verspreiding van technische ontwikkeling. In de vierde plaats stimuleerden de beide wereldoorlogen de economie van de VS, terwijl ze in de rest van de wereld destructieve invloeden uitoefenden.

De uitkomst dat de waarde van de coëfficiënt van de term (Ds) significant groter is dan nul bevestigt de hypothese dat de radius van de IPC na de tweede wereldoorlog is toegenomen. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn in de literatuur uitvoerig naar voren gebracht⁷.

Wat in vergelijking (4) ontbreekt is de invloed van landenspecifieke kenmerken. Scott kon deze niet vinden. Het aldus verkregen resultaat leidt derhalve tot de conclusie dat er inderdaad één algemeen geldige IPC is, die ook de naoorlogse versnelling in het tempo van de economische groei goed verklaart. Deze verklaring is gebaseerd op regressie-analyse waarbij de verwachte waarde van het residu nul is en verdient derhalve de voorkeur boven de traditionele aanpak via de door Denison gepropageerde 'growth accounting', waarbij de verwachte waarde van het residu positief is, omdat deze de exogene technische vooruitgang representeert.

De produktiviteitspuzzel opgelost?

Zoals we in de inleiding hebben geconstateerd is na 1973 een vertraging in de groei opgetreden. Scott onderzoekt de oorzaken van de trendbreuk in 1973 voor de Verenigde Staten, Japan en het Verenigd Koninkrijk. Hij gaat daarbij uit van de IPC, zodat een theoretisch gefundeerde vergelijking kan worden gemaakt tussen de perioden voor en na 1973. De resultaten zijn in tabel 1 bij elkaar gezet en aangevuld met eigen berekeningen voor Nederland.

De feitelijk waargenomen groeivoeten van de produktiecapaciteit en de werkgelegenheid staan in de regels (1) en (2). Het verschil tussen deze groeivoeten (3) brengt de vertraging in de groei van de produktiviteit zeer pregnant naar voren. In de VS is de groei tot praktisch 0 gedaald, terwijl ook van het hoge groeicijfer in Japan niet veel meer over is. Van de grote landen is de vertraging in het VK relatief gezien het geringst, maar dat is meer toe te schrijven aan het teruglopen van de werkgelegenheid dan aan het op peil blijven van de produktiegroei.

Uit regel (6) blijkt dat de radius van de IPC na 1973 aanzienlijk is gedaald. Kennelijk zijn de investeringsmogelijkheden sterk verminderd, waardoor de IPC naar beneden is verschoven. Dat de radius van de IPC is afgenomen blijkt ook bij het voorspellen van de groei na 1973. Regel (11) laat dit zien. Het residu is voor elk van de drie grote landen sterk negatief. Vergelijking (4) geeft dus een te optimistisch beeld van de groei na 1973. Dat komt omdat in deze vergelijking wordt uitge-

6. De argumenten zijn ontleend aan M. Abramovitz, The catch-up factor in postwar economic growth, Presidential address to the Western Economic Association, *Economic Inquiry*, juni 1989, blz. 1-18.

7. Zie bij voorbeeld het overzichtsartikel van A. Maddison, Growth and slowdown in advanced capitalist economies: techniques of quantitative assessment, *Journal of Economic Literature*, juni 1987, blz. 649-698.

gaan van de hoge waarde van de radius uit de periode voor 1973, die na 1973 aanzienlijk is gedaald. Daarmee is de oorzaak van de vertraging van de groei zoals die na 1973 is opgetreden in beginsel getraceerd: de rentabiliteit van de investeringen is gedaald, waardoor de investeringsmogelijkheden veel minder aantrekkelijk zijn geworden!

Het in tabel 1 neergelegde resultaat roept de vraag op of de terugval van de IPC naar de vooroorlogse positie permanent dan wel tijdelijk is. De vraag rijst met andere woorden of in de periode na 1973 al dan niet specifieke factoren werkzaam zijn geweest die voor 1973 niet bestonden. Zijn zulke factoren inderdaad aan te wijzen dan hoeft de IPC niet of nauwelijks van plaats veranderd te zijn en behoort een terugkeer naar het hoge groeipotentieel van de jaren vijftig en zestig tot de mogelijkheden. Scott besteedt uitgebreid aandacht aan deze vraag, waarbij hij op drie belangrijke factoren wijst. In de eerste plaats is het mogelijk dat de groeivoet van de genormaliseerde werkgelegenheid, waarbij rekening wordt gehouden met kwaliteitsveranderingen, lager is, hetgeen onder meer samenhangt met de herallocatie van werkgelegenheid tussen grote en kleine ondernemingen. In de tweede plaats kunnen de stagnatieverschijnselen in de jaren tachtig geleid hebben tot structurele onderbezetting van de produktiecapaciteit, waardoor de groeivoet van de produktiecapaciteit hoger is. In de derde plaats kan het effect van de investeringsquote bij de berekeningen in tabel 1 te hoog zijn geweest, omdat er op zich winstgevend maar vanwege langdurige onderbezetting niet te activeren produktiecapaciteit op ruime schaal is geliquideerd⁸. Het capaciteitseffect van de investeringen is in dit geval een stuk kleiner dan in de periode 1950-1973, waarin dit verschijnsel zich gezien de korte duur van de recessies in die tijd veel minder zou hebben voorgedaan.

Scott stelt dat zulke specifieke factoren voor de periode na 1973 inderdaad zijn aan te wijzen. Nader onderzoek wijst uiteindelijk uit dat circa een vierde van de groeivertraging na 1973 is toe te schrijven aan een daling van de radius van de IPC. Dit betekent dat de investeringsmogelijkheden na 1973 inderdaad zijn afgenomen, maar niet zover dat het peil van voor de tweede wereldoorlog weer van toepassing is. De meeste oorzaken van deze afname zijn reversibel, maar er zijn en blijven wellicht enkele ondergeschikte factoren in het spel die een neerwaartse druk op de investeringsmogelijkheden uitoefenen (milieu, sommige arbeidsmarkt rigiditeiten).

De Nederlandse economie

In de studie van Scott ligt de nadruk op de drie hierboven besproken landen. Wij zijn nagegaan of de IPC ook voor de Nederlandse economie opgaat. De eerste vraag is of de ontwikkeling in de periode 1950-1973 spoort met de IPC. Het antwoord volgt uit de voorlaatste kolom van tabel 1. Het residu is klein, zodat kan worden vastgesteld dat vergelijking (4) de groei in ons land inderdaad goed verklaart. De Nederlandse economie past dus in het beeld dat hierboven is geschetst. Vergelijken we vervolgens de beide laatste kolommen van de tabel met elkaar, dan blijkt dat de groei van de produktiviteit ook in Nederland na 1973 is vertraagd, zij het in geringere

mate dan in de hierboven besproken landen. Deze uitkomst is opmerkelijk, omdat juist ons land een relatief forse daling van de investeringsquote laat zien. De verklaring hiervoor volgt uit het vergelijken van de cijfers voor het VK met die voor Nederland. Beide landen hebben gemeen dat de werkgelegenheid na 1973 daalt. De daling is in ons land echter geringer. Bovendien is de produktiegroei in ons land groter. Dit betekent dat de investeringsmogelijkheden in Nederland minder zijn afgenomen dan in Engeland, hetgeen ook goed naar voren komt in de daling van de radius van de IPC, die in ons land kleiner is dan in Engeland.

Het feit dat de produktiviteitsgroei in Nederland minder is vertraagd dan in de andere landen blijkt ook uit de hoge waarde van de inhaalfactor cu : gemiddeld 0,75. Daarbij past een kanttekening. Indien de waarde van de inhaalfactor volgens de methode van Scott wordt berekend komen we omstreeks 1990 op circa één uit, hetgeen betekent dat er vandaag de dag niets meer valt in te halen. Dit resultaat vloeit voort uit de relatief hoge produktiviteitsstijging in Nederland in de periode na 1973. Bij deze ontwikkeling hebben arbeidsbesparende of meer defensief gerichte investeringen een belangrijke rol gespeeld. Of hiermee een einde is gemaakt aan de technologische achterstand op de koploper valt te betwijfelen. Bovendien is het zo, dat inhaalmanoeuvres een veel kleinere rol spelen in de periode na 1973 vergeleken met het verleden, in casu de periode 1950-1973. Al met al lijkt daarom een waarde van de inhaalfactor kleiner dan 1 ook voor de jaren negentig meer voor de hand te liggen.

De radius van de IPC is in ons land dus niet zo sterk gedaald als in de andere landen, hetgeen zou betekenen dat het groeipotentieel na 1973 maar weinig is afgenomen. Dit opmerkelijke feit vraagt om een verklaring.

De relatieve stabiliteit van de IPC in Nederland kan worden opgevat als de resultante van tegen elkaar inwerkende krachten. Enerzijds zal ook voor ons land gelden, dat een deel van de waargenomen bruto-investeringen voor instandhouding van de rendabele produktiecapaciteit benodigd was, zodat de waarde van de investeringsquote in de groeiformule moet worden verlaagd. Tevens moet ook in benedenwaartse richting worden gecorrigeerd voor een grotere (langdurige) onderbezetting. Tegenover deze negatieve invloeden op de ligging van de IPC staat als positieve factor dat de verlaging van de investeringsquote tot een eliminatie van relatief minder aantrekkelijke investeringsprojecten heeft geleid. Er zou dus sprake kunnen zijn van 'decreasing returns' in de 'achteruit versnelling'. Schattingen van de IPC over de steekproef van Scott leveren geen significante resultaten op van afnemende meeropbrengsten van een verhoging van de investerings-

---

8. Het verband tussen vraagtuitval en extra liquidatie van op zich rendabele produktiecapaciteit is onderzocht in bijvoorbeeld A. van Schaik, Is er een direct verband tussen economische veroudering en bezettingsgraadverliezen?, *ESB*, 17 november 1976; J. Hudson, *Unemployment after Keynes*, New York, 1988; en Th. van de Klundert en A. van Schaik, Unemployment persistence and loss of productive capacity: a Keynesian approach, *Journal of Macroeconomics*, jg. 12, nr. 3, 1990, blz. 363-380.

quote. Dit neemt niet weg, dat deze factor onder bepaalde omstandigheden een rol kan hebben gespeeld. Het is in ieder geval opvallend dat in Nederland de aard van de investeringsprojecten tussen de beide perioden (voor en na 1973) veel sterker is gewijzigd dan in andere landen. De overgang van relatief meer offensieve naar relatief meer defensieve projecten onder invloed van een gestegen arbeidsinkomensquote is waarschijnlijk nergens zo groot als in ons land⁹. Het lijkt niet onaannemelijk dat hier enige groeiwinst in heeft gezeten.

Conclusie

Wij hebben de economische groei in Nederland met behulp van de moderne groeitheorie in een internationaal perspectief geplaatst. Daaruit komt naar voren dat de investeringsmogelijkheden in ons land na 1973 minder zijn aangetast dan in een aantal andere landen. De lagere groei na 1973 is derhalve eerder toe te schrijven aan de verslechterde conditie van de wereldeconomie (olieprijsschokken en lager groeitempo wereldhandel) dan aan de interne omstandigheden (investeringsmogelijkheden) in Nederland. Deze stelling is niet geheel nieuw. Met name het Centraal Planbureau heeft deze al eens naar voren gebracht¹⁰. Uitgaande van het model FK '85 werd voor de periode 1973-1984 het verloop van de externe exogenen (zoals de wereldhandel) uit de pe-

riode 1961-1972 ingezet en vervolgens de ontwikkeling van de endogenen berekend. De aldus verkregen resultaten bleken te sporen met het beeld uit de jaren zestig. Een belangrijke vooronderstelling hierbij was uiteraard, dat de aanbodrelaties van het model bij deze calculatie ongeamendeerd konden worden toegepast. Ons onderzoek nu – dat vanuit een groeitheoretisch kader is opgezet – geeft grond voor deze veronderstelling. Een optimistische kijk op het groeipotentieel van de Nederlandse economie, zoals die uit de CPB-studie maar tot op zekere hoogte ook uit het Regeerakkoord 1991-1994 naar voren komt, lijkt daarom gewettigd.

Theo van de Klundert

Ton van Schaik

---

9. In de gedragsrelaties van het model van Scott speelt de arbeidsinkomensquote een belangrijke rol bij het afdwingen van arbeidsbesparende projecten; zie Th. van de Klundert, op. cit., 1990.

10. G.M.M. Gelauff, *Het belang van de internationale stagflatie en de binnenlandse reactie daarop voor de Nederlandse economische ontwikkeling in 1973-1984*, Centraal Planbureau, Onderzoeksmemorandum, nr. 18, mei 1986.